

BAGYINSZKI PÉTER ÁGOSTON OFM

Charles Taylor az észak-atlanti civilizáció elvilágiasodásáról

A közismert legenda szerint, amikor Nagy Sándor Kr. e. 333-ban a kemény telet Gordiumban kényszerült eltölteni, szembesült a titokzatos csomó-rejtvény kihívásával. A régi jóslat szerint az, aki képes a csomó titkának a megfejtésére, arra is képes lesz, hogy hatalma alá vonja az egész földkerekséget. Ebből érthető, hogy az ambiciózus fiatalember nem nyugodott bele a csomó szabályos megfejtésének kudarcába, ezért egy elhíresült kardvágással „oldotta meg” a nem hétköznapi rejtvényt. Talán ennek a félmegoldásnak tudható be az is, hogy Alexandrosz ezt követő ázsiai hadjárata is csak félmegoldást hozott: a világbirodalom felépítésére irányuló vállalkozása csak rövid időre és csak félig-meddig sikerült.

A legendának korunk identitáskereső, nyugati embere számára is érdekes áthallása van. A titokzatos csomóhoz hasonlítható az a kapcsolatrendszer, amely a kortárs nyugati világ társadalmait a középkori kereszténységhez és a vallástörténet többi szereplőjéhez fűzi. A kortárs, identitását kereső ember számára pedig az összegubancolódott gyökök rejtvényén keresztül vezet az út a helyes önismeret megszerzéséhez. A nyugati társadalmak keresztény és szekuláris gondolkodói egyaránt reagálnak ennek a tisztázatlan leszármazási „gubanc”-nak a jelenlétére, többé-kevésbé érzékelve a feladvány tétjét is. Az e körül kibontakozó aktuális diskurzusnak többek között Charles Taylor, Jürgen Habermas, José Casanova és John Milbank a meghatározó szereplője.¹ A megoldási kísérletek akadémikus középpontjától távolabb nagy a kísértés a nehéznek mutat-

¹ Az említett szerzők vallás és modernitás viszonyáról kifejtett gondolatait jól szemléltetik az alábbi publikációk (Taylor műveit lásd később): JÜRGEN HABERMAS: *Der gespaltene Westen*, Suhrkamp, Frankfurt, 2004; JÜRGEN HABERMAS – JOSEPH RATZINGER: *Dialektik der Säkularisierung: Über Vernunft und Religion*, Herder, Freiburg – Basel – Wien, 2005; JOSÉ CA-

kozó probléma túlegyszerűsített látszatzmegoldására. Talán éppen innen érthető az „alexandroszi” fundamentalisztikus identitásteremtési kísérletek népszerűsége is. Ezek közös jellemzője, hogy a rejtvény játékszabályoknak megfelelő, felszabadító megoldása helyett vagy a „csomó” történelmi kapocs-szerepét tagadják, vagy éppen – a kapcsolat evidenciájából kiindulva – a csomó képviselte korszakhatárról nem akarnak tudomást venni. Az egyik beállítottság a szekularista felvilágosodás-narratívákkal, a másik beállítottság pedig az új helyzet üdvtörténeti kihívásaival számot vetni nem kívánó, keresztény bezárkózás jelenségeivel szemléltethető. Ez a – nyugati társadalmakat meghatározó – két pólus látványosan taszítja egymást, miközben gyökereik elválaszthatatlanul összekötik őket. A helyzet mélyreható megértésének kulcsa a csomó-rejtvény megfejtésében áll: egy megfelelő modernitás-elmélet keretei között remélhetünk csak érdemi válaszokat kereszténység és szekularitás együttélésének alapvető kérdéseire.

Charles Taylor ilyen modernitás-elmélet felvázolásával siet segítségünkre. A kanadai filozófust, akit a politikai filozófia magyar művelői már jól ismernek² és az angolszász keresztény értelmiség körében is nagy elismertségre tett szert, az *A Secular Age* (A szekuláris kor) című, 2007-ben megjelent, nagy visszhangot kiváltott könyve alapján a magyar teológus társadalomnak is érdemes megismernie.³ A könyv – amely a bibliográfiával és a tárgymutatóval együtt közel 900 oldalas és öt, laza időrendiséget követő részből, ezeken belül pedig összesen húsz fejezetből áll – filozófiai-fundamentálteológiai mélységben elemzi a nyugati civilizáció félévezredes genezisének történetét. Taylor olyan gondolkodó, aki sokoldalú európai iskolázottsága, ugyanakkor kanadai perspektívája révén a szekularizálódó Európa számára fontos mondanivalót képes megfogalmazni. Gondolkodói kvalitásai és szellemi háttere egyaránt alkalmassá teszik arra, hogy a modernitás „gordiuszi csomójának” fejtegetése kapcsán kikerülje az olcsó alexandroszi megoldásokat, és néhány fontos részeredményt mutasson fel a rejtvény valódi megfejtése irányában.

SANOVA: *Public Religions in the Modern World*, University of Chicago Press, Chicago (IL), 1994;
JOHN MILBANK (co-ed.): *Radical Orthodoxy: A New Theology*, Routledge, London, 1999.

² Lásd HORKAY HÖRCHER FERENC: Pogonyi Szabolcs Taylor értelmezése, *Phronesis* 2 (2008/3) 41–45; HORKAY HÖRCHER FERENC (szerk.): *Közösségelvű politikai filozófiák*, Századvég, Budapest, 2002.

³ CHARLES TAYLOR: *A Secular Age*, Harvard University Press, Cambridge (MA), 2007.

CHARLES TAYLOR, AZ EMBER ÉS A FILOZÓFUS

Charles Margrave Taylor 1931-ben, harmadik gyermekként született egy kanadai katolikus családban. A montreáli családi otthonban egyaránt beszéltek franciául és angolul, valamint a szülők a helyi politika iránt is élénk érdeklődést mutattak. Ez a környezet Taylor egész életére meghatározónak bizonyult, amennyiben a családi otthonnak ezen elemei alapvetően formálták gondolkodói karakterét. Francia nyelvtudásának köszönhetően már korán megismerkedett Henri de Lubac és Yves Congar írásaival, ami lehetővé tette számára, hogy a II. Vatikáni Zsinatot előkészítő európai teológiai vitákat belülről kövesse. Történelem szakos alapozó tanulmányait követően, 21 évesen az Atlanti-óceán túloldalán, az Oxfordi Egyetemen tanult tovább, ahol filozófiai, politológiai és közgazdaságtani B.A. fokozatot szerzett (1955). Tanulmányainak következő szakaszában a politikai filozófia egyik iskolateremtője, Isaiah Berlin és az analitikus filozófus, G. Elizabeth M. Anscombe keze alatt mesteri (M.A.), majd doktori (D.Phil.) (1961) fokozatot kapott. Visszatérve kanadai szülővárosába filozófiát kezdett tanítani és közéleti tevékenységet is folytatott. Még az oxfordi évek alatt feleségül vette Alba Romert, akitől öt lánya született. A hetvenes években Taylor már az Egyesült Államok több egyetemén és Oxfordban is tanított, miközben mindig visszatért szülőhazájába. 1990-ben, felesége halálakor, Taylor már világszerte ismert és elismert filozófus volt, aki szerzőként tucatnyi könyvet és számos szakcikket mondhatott magáénak, amelyek érdeklődésének rendkívül széles spektrumát tükrözik. Taylor figyelmet szentelt Hegel, Wittgenstein, Heidegger, Merleau-Ponty és Polányi tanulmányozásának, miközben ő maga is iskolateremtő személyiséggé vált. Kompetenciája sok területet átfog: a politikai filozófia, erkölcs-elmélet, az alanyiség filozófiájának kérdései, episztemológia, hermeneutika, nyelvfilozófia, esztétika, valamint az elme filozófiája terén sokat hivatkozott publikációi vannak.⁴ Életének utóbbi két évtizedében figyelme egyre inkább a modernitás, szekularizáció és kereszténység szellemtörténeti összefüggéseinek filozófiai analízise felé fordult. Témájához a „közösséglvű” filozófiai iskola szemszögéből közelít, amelyet Taylor esetében egyszerre formál a kontinentális (főként francia és német), valamint az észak-amerikai látásmód. A társadalomtudományok és a vallás világa közötti kapcsolatokat elemző munkásságát 2007-ben e terület legrangosabb nemzetközi díjával, a Templeton-díj-

⁴ Alaposabb tájékozódáshoz lásd RUTH ABBEY (ed.): *Charles Taylor*, Cambridge University Press, Cambridge (UK), 2004.

jal jutalmazták.⁵ Taylor sok más kitüntetésnek is birtokosa, és II. János Pál pápa „castel gandolfói” baráti társaságának is tagja. A ma 79 éves Taylor életmű-interjúiban filozófusnak és (gyakorló) katolikusnak vallja magát.⁶

A FŐMŰ FELE Vezető lépések

A 2007 őszén publikált *magnum opus* (*A Secular Age*) bemutatása előtt még érdemes röviden áttekintenünk a szerző idáig vezető szellemi útját.⁷ Ez a körületekintés a helyes értelmezéshez szükséges is, hiszen Taylor gondolkodói világában jellegzetesen fontos szerepet játszik különböző műveinek kapcsolati hálója. A *magnum opus* felől visszatekintve az első és legfontosabb előzmény a *Sources of the Self: The Making of Modern Identity* (Az „én” forrásai: A modern önazonosság kialakulása) című könyv, amely 1989-ben jelent meg. Taylor e művében egyfelől a Descartes-tól, Locke-tól és a felvilágosodás gondolkodóitól származó hagyomány, másfelől a romantikus-expresszív hagyomány modernítésre gyakorolt filozófiai-antropológiai hatásait elemzi. Az 1991-ben publikált *The Malaise of Modernity* (A modernitás rejtett kórja) című könyv a modern ember individualizmushoz fűződő konfliktusos viszonyát veszi górcső alá, és bevezeti a „hitelesség etikája” (*ethics of authenticity*) sajátosan taylori fogalmát. Ezt 1999-ben egy újabb füzet követte, *A Catholic Modernity?* (Katolikus modernitás?) címmel, amelyben a szerző a Katolikus Egyház modernitáshoz való viszonyát annak fényében elemzi, ahogyan a Katolikus Egyház más civilizációkhoz és kultúrákhoz viszonyulni szokott: vajon tekinthető-e a modern nyugati civilizáció is egy új kultúrának? Taylor két szélsőségtől óvja az Egyházat: egyfelől a modernitással való kritikátlan azonosulástól, másfelől attól, hogy teljességgel elutasítsa azt. Az 1999-ben Edinburgh-ben tartott Gifford-előadások tovább fókuszálják Taylor modernitás-elméletét, amelyből egy újabb évtized során még három könyv születik. Az első ezek közül a *Varieties of Religion Today: William*

⁵ Taylor kollégáinak (köztük például a magyar olvasó számára is ismerős Leszek Kolakowskinak) a díj átvételekor elhangzott méltató szavai online olvashatók: http://www.templetonprize.org/pdfs/Templeton_Prize_Chronicle_2007.pdf

⁶ Taylor katolicizmusának életművére gyakorolt hatásáról lásd WILLIAM E. CONNOLLY: *Catholicism and Philosophy*, in RUTH ABBEY (ed.): *Charles Taylor*, Cambridge University Press, Cambridge (UK), 2004, 166–186.

⁷ Taylor közel teljes elsőleges és másodlagos bibliográfiája online hozzáférhető: <http://www.nd.edu/~rabbey1/>

James Revisited (A vallás mai változatai: William James újraolvasása) 2002-ben, amelyben a szerző a nyugati szekularitás kifejlődését veszi közelebbről szemügyre, miközben visszatekint William James egy évszázaddal korábbi hasonló előadására. 2004-ben a *Modern Social Imaginaries* (Modern társadalmi képzetek) következik, amelyben Taylor a nyugati társadalomnak önmagáról mint társadalomról alkotott képzetait, azok időbeli fejlődését vizsgálja. Így érkezünk meg a vaskos főműhöz (*A Secular Age*, 2007), amely az eddigi szálakat összefogva felteszi és megpróbálja megválaszolni a kérdést: „Miért volt – mondjuk 1500 körül a nyugati világban – gyakorlatilag képtelenség az istenhit elutasítása, míg ma sokan ugyanezt legalábbis könnyűnek, ha nem éppen természetesnek találják?”⁸

A MODERN VILÁG DIAGNÓZISA TAYLOR SZERINT

Charles Taylor *A Secular Age* című könyve nem többre és nem is kevesebbre vállalkozik, mint hogy újratematizálja a szekularizációról folyó, immár több mint egy évszázados diskurzus bizonyos kulcspontjait, és a részletek elhelyezéséhez új értelmezési keretet javasoljon. Ezzel az eszköztárral Taylor nemcsak a hagyományos modernitás-narratívák gyenge pontjaira mutat rá, hanem maga is javasol egy olyan „egyesített” modernitás-modellt, amely a szekularizáció jelenségeit – minden szereplő szempontjából és minden fontos tényezővel együtt – megfelelően kezelni tudja. Taylor könyve egyszerre reagál a szekularizáció-vita három szakaszának kérdésfelvetéseire.⁹ Először is reflektál a korai szakaszra, amely a modernizáció és az elvallástalanodási folyamat ok-okozati kapcsolatát állította („szekularizáció-hipotézis”). Másodszor reagál a XX. század közepének teológiai vitáira, amelyek a szekularizáció jelenségeinek keresztény gyökereit igyekeztek felszínre hozni. És harmadszor reflektál a szekularizációs hipotézis „összeomlására”, vagyis azokra a kortárs jelenségekre, amelyek cáfolják a vita korai szakaszának naiv előfeltevéseit. Taylor ezzel a könyvvel a vita harmadik szakaszában szólal meg. Miközben a filozófiailag (és részben teológiailag) reflektált, több szálon futó történeti visszatekintés műfajában marad, tudatosan törekszik a politika- és gazdaságtörténeti, valamint a vallás- és eszmetörténeti

⁸ CHARLES TAYLOR: *A Secular Age*, i. m. 25.

⁹ A szekularizáció-vita problematikájának egészéről a teológus számára jól használható áttekintést nyújt TOMKA MIKLÓS: A szekularizációról – pro és kontra, *Lelkipásztor* 77 (2000/8–9) 282–287.

szempontok integrálására, és az ezen szempontok arányos szerepével kapcsolatos pontos ítéletekre. Ily módon történeti elemzésekből és azokba szervesen beleszőtt filozófiai eszmefuttatásokból áll össze a könyv sajátos (távolról Szent Ágoston filozófiai-teológiai történelemszemléletére emlékeztető) szellemtörténeti horizontja.

Taylor e könyvben kifejtett alaptézise szerint jelen világunk elvallástalanodási jelenségei nem lettek volna a modernitás lényegét alkotó folyamat elkerülhetetlen velejárói, de a történelmileg megvalósult modernitáshoz ezek mégis hozzátartoznak, amit el kell fogadnunk. Abban, hogy ez miért így alakult, sok tényezőt kell számításba vennünk. A hit elleni lázadáson és a mindenkori reform-hevület vadhajításain túl a kereszténységnek a modernitást közvetlenül megelőző szellemi állapota: a korrigálatlan egyensúlyvesztések, az önromboló mulasztások, a lelkeségi és teológiai elhajlások is alapvetően mind felelősek a később kialakult helyzetért. Ezeknek a – Taylor által jelzett – problémáknak egy része a modernitást megelőzően, évszázadokra visszamenőleg is követhető. A mindezek eredményeként beindult erjedési folyamatból – Taylor szerint – úgy emelkedik ki a modern világ, hogy abban a hit megélésének kulturális-társadalmi feltételei mélyreható változáson mennek keresztül. A mai ember számára – legyen akár hívő vagy nem hívő – a naivitás többé már nem járható út. Ez a változás azonban nem tekinthető önmagában és teljes egészében rossznak: érett állásfoglalásra szólít, és ezáltal rostál. Bár a megvalósult modernitás világában fenomenológiai szempontból a szekularizmus és a kereszténység „szimmetrikus” szereplőnek tűnik és alapvető okokból egyik sem tekintheti átmenetinek a másikat, ám kettejük viszonyát mégis bizonyos állandó instabilitás jellemzi az immanencia és transzcendencia paradox kettősségével bántni képes kereszténység javára.

E modernitás-elmélet összefüggésében Taylor a „szekularizáció” sokféle értelemben használt, így szétfolyó fogalmának fókuszálását is szükségesnek látja. Az általa használt fogalom elhatárolódik egyrészt az Egyház és állam szétválasztását hangsúlyozó politikai szóhasználatától, másrészt a szociológiai, statisztikai mutatókban megfigyelhető tendenciákra alapozott felfogástól. A taylori szekularizáció fogalma azt a mozzanatot hangsúlyozza, hogy a hit a továbbiakban már nem hozzáférhető úgy, mint ahogy korábban a kultúra támogatásával, alapértelmezett társadalmi meggyőződésként hozzáférhető volt, hanem az egyén tudatosabb, egzisztenciális döntését követeli. Taylor ezzel arra reflektál, ahogyan a kortárs nyugati világban – és könyvét tudatosan ennek vizsgálatára korlátozza – hívő és nem hívő sokszor közvetlenül egymás mellett éli az életét, akár ugyanabban a családban is. A szekularizációnak ez a fogalma, bár nem teljesen füg-

getlen a politikai és szociológiai megközelítésektől, mégis elsősorban a szellemtörténeti megközelítés céljait és szempontjait tartja szem előtt.¹⁰

EGY KIRAGADOTT GONDOLAT-SZÁL
A TAYLORI MODERNITÁS-KÉP SZEMLÉLTETÉSÉHEZ

Taylor szekularitás-felfogásának középpontjában a hit megélésének kulturális-társadalmi feltételeiben bekövetkezett alapvető változás áll. Ez a változás olyan szellemtörténeti áramlatok hatása alatt következett be, amelyek az ember boldogulását a „transzcendens” vonatkozásokat zárójelbe téve „immanens” keretek közé helyezik el. Az ennek hátterében álló antropológiai fordulat – Taylor koncepciója szerint – keresztény eszmei gyökerekből is táplálkozik, így nem elentmondás keresztény humanizmusról beszélni. Amikor azonban a humanizmusnak egy radikalizált változataként megjelenik a minden transzcendens vonatkozással szemben eleve harcosan küzdő „exkluzív humanizmus”, akkor a modernitás belső szerkezetében lényegesen új helyzet áll elő. Taylor ennek az eszmei áramlatnak a térnyerésében jelöli meg a modern szekularizmus keresztény hittal szemben eleve ellenséges összetevőjének legfőbb gyökerét. Fontos mozzanat itt, hogy míg egy bizonyos tágabb értelemben vett humanizmus a modernitás konstitutív összetevőjét képezi, az ettől elválasztható exkluzív humanizmus a hittal szembeni öntörvényű lázadás mozzanatát viszi bele a társadalmi folyamatba. A komplex helyzetnek megfelelően Taylor elemzése is kellőképpen összetett, amelybe itt épp csak bepillantani áll módunkban.

A modernitás önazonosságának kialakulásában alapvető szerepet játszott a kritikai tudományosság térnyerése is, amely eleinte természettudományos: például csillagászati felfedezésekkel nyűgözte le az értelmiségi elitet. A modern tudományos világkép – az uralkodó istenkép deisztikus átalakulásával párhuzamosan – a valóság szemléletének új paradigmáját teremti meg. Ennek a folyamatnak a velejárójaként beszél Taylor – Max Webertől kölcsönzött kifeje-

¹⁰ A szekularitásnak ez a fogalma a szerző eredeti terminológiájával: *Secularity here refers to a modern context of understanding in which belief and unbelief coexist uneasily, in which one believes or refuses to believe in God, a cross-pressured condition „in which our experience of and search for fullness occurs”* (*A Secular Age*, i. m. 19). (Magyar fordításban: A szekularitás itt a megértésnek arra a modern kontextusára vonatkozik, amelyben hit és hitetlenség kelletnél együtt él, amelyben az ember hisz vagy elutasítja az Istenben való hitet; egy olyan nyíró-feszültségeknek kitett állapot, amely a teljesség-tapasztalásunk és teljesség-keresésünk helye).

zéssel – a világ „varázstalanodásáról” (*disenchantment*).¹¹ Ez a folyamat egyaránt magában foglalja a világ kozmikus rendje és szimbolikája iránti érzék elcsorvadását, valamint a társadalmi rend spirituális jelentőségének háttérbe szorítását. Mindez beletorkollik abba a hétköznapi tapasztalatba, hogy az emberek mindennapi életükben már nem számolnak szellemi erők különböző fajtaival, hanem egyre inkább immanens keretek között gondolkodva néznek szembe életük kihívásaival. Taylor ismét csak óva int minket attól, hogy keresztényként elhamarkodott módon elítéljük ezt az átalakulást. A szerző rámutat arra, hogy az Egyház már korábban is milyen következetes harcot folytatott a vallási élet „mágikus” megközelítése ellen. A világszemlélet „varázstalanodása” így új esélyt adhat a teremtett világ autonómiájának felfedezéséhez. E folyamattal kapcsolatban is hangsúlyoznunk kell tehát, hogy ami ebből a modernitáshoz konstitutív módon hozzátartozik, az nem feltétlenül képvisel a keresztény hittel szemben ellenséges tartalmat. Csak az exkluzív szcientizmus későbbi megjelenésével jön létre társadalmi front a „tudományos” és a teológiai „világkép” között.

Taylor ezeknek a – modernitás genezisénél jelenlévő, egymást keresztező – eszmei szálaknak az elemzése közben folyamatosan figyelmeztet arra, hogy a lezajlott változások nem írhatók le egyszerű „letisztulási történettel”, amely világképi „sallangok” eltávolításáról, és így egy feltételezett lényegi váz napfényre kerüléséről szólna. A modernitás megfelelő módon csak alkotó folyamatként érthető meg. Taylor szerint ennek a kreativitásnak a fókuszában az emberi élet és a világ immanens dimenziójának, a teremtett valóság teremtőtől szándékolt autonómiájának a korábban mélyebb felfedezése és a társadalom rendszerébe való tevékeny beépítése áll. Eközben a történelmileg megvalósult modernitás genezisének szerves eleme a forradalmiság és egy bizonyos tág értelemben vett, több fázisú reformizmus jelenléte is. Mindez ismét csak építő és romboló elemek együttesét eredményezi, amelyek nehezen szétválaszthatók. A mindennek nyomán jelentkező átalakulás olyan mélyreható (és Taylor elemzése itt ismét számtalan különböző szálon fut tovább), hogy az ember társadalmi képzeteinek a legmélyebb rétegeit is érinti. Taylor például részletesen bemutatja, hogyan alakul át a premodernitásra jellemző, a kozmoszba szervesen illeszkedő, „porózus/sebezhető én” (*porous self*) a modern ember politikailag tudatos világára jellemző, „óvott/lehatárolt én”-né (*buffered self*).¹² Míg az előbbi

¹¹ Weber, és nyomában Taylor felfogása szerint, a „varázstalanodásnak” ez a folyamata nem a modernitás szülötte, hanem már azt megelőzően megkezdődött, amikor a monoteista vallások felvették a küzdelmet a mágikus világszemlélettel szemben.

¹² Taylor sajátos nyelvi-filozófiai leleményeit néha csak gondos körülírással lehet átültetni magyarra, a könyvben megfigyelt használatukra alapozva. Szerencsére azonban ez a fordít-

nyitott a világban jelenlévő spirituális erőkkel szemben és fogékony a létezők összetartozása iránt, utóbbi az önrendelkezése által képes kizárni magából minden nemkívánatos, és individuumként foglalja el helyét az átalakítandó világban. Ez a – Taylor által felkínáltak közül kiragadott – példa alkalmas annak szemléltetésére, hogy a modernitás hogyan tudja az ember életének minden szférájára kiható módon átalakítani a hit életre váltásának kulturális-társadalmi feltételeit.

A modern nyugati civilizáció egyszerre beilleszkedik a történelmi civilizációk sorába – és egyszerre el is különül azoktól. A modern Nyugatnak azt a felfedezését, amely ezt az elkülönülést megmagyarázza, Taylor „immanens keretrendszernek” (*immanent frame*) nevezi.¹³ Ez a keretrendszer fogja össze a modern társadalom különböző alrendszerének jellegzetes képződményeit. Az immanens irányultság adta a táptalaját annak a tudományos-technikai fejlődésnek is, amely a nyugati civilizáció látványos eredményeinek forrása lett. Taylor rátér ennek a modernitás lényegét alkotó, „immanens keretrendszernek” a vallási szempontú elemzésére is. Megállapítja, hogy a szekularitásnak a kulturális-társadalmi feltételek átalakulásában megragadható újdonsága ennek a keretrendszernek a megjelenéséből következik. Hamis azonban az a beállítás, amely ezekből az új körülményekből közvetlenül az „exkluzív humanizmus” látásmódja szerinti szekularizmust vezet le. Taylor egész könyvének érvelése abba az irányba mutat, hogy a modernitás – lényege szerint – nyitva hagyja a hit opcióját az ember számára, így nem is igazi meglepetés a klasszikus szekularizációs hipotézis mára dominánssá vált összeomlása. Az igaz, hogy a történelmileg megvalósult modernitás világában az „exkluzív humanizmus” szekularista ideológiája bizonyos mértékig sikeresen háttérbe tolta a kereszténységet, Taylor szerint azonban hosszabb távon semmiképpen sem ilyen egyértelmű a helyzet, sőt az *A Secular Age* éppen az „ingának” a jelenlegi fordított irányú kilengését prognosztizálja. A kreativitás világában, az etika felségterületén és az esztétika szférájában Taylor különösen is egyértelmű jeleit mutatja ki annak, hogy az exkluzív módon immanentista látásmód zsákutcába torkollt. Az a mai társadalom, amelyet az „immanens keretrendszer” transzcendenciára nyitott és zárt értelmezéseinek egymásra merőleges, „nyíró feszültségei” terhelnek, egyre nyilvánvalóbban

---

tási nehézség csak a 10–15 kulcsfogalmat érinti, a szerző szövegei egyébként igencsak olvasmányosak.

¹³ Az „*immanent frame*” megenged egy korábban alig hozzáférhető lehetőséget, amely a következőből áll (Taylor saját terminológiájával): *Life is lived within a self-sufficient, „natural” order that can be explained and „envisaged without reference to God”* (*A Secular Age*, i. m. 543). (Magyar fordításban: Az életet önmagában teljes, „természetes” renden belül élük, amely „Istenre való hivatkozás nélkül elgondolható” és megmagyarázható).

adja jeleit annak, hogy a felszín alatt felfedezésre váró strukturális probléma rejlik. Taylor ennek a problémának az átvilágítására tesz kísérletet.

Végül a filozófus antropológiai előfeltevéseire is érdemes kitérnünk. Az emberi tevékenység alapvető, sokszor a tudatosnál is mélyebb szinten jelentkező motivációját Taylor valamiféle teljesség (*fullness*) keresésében látja. Ez a teljesség utáni vágy burkoltan akkor is motorja lehet az ember életének, ha ő maga ennek nem is ébredt a tudatára. Keresztény terminológiára lefordítva itt az örök életben foglalt teljesség vonzásáról is beszélhetünk. Az élet értelmének, a szépségnek és az összetartozásnak – a mindig csak töredékesen megtapasztalt – élményeiről egyaránt szó van itt. Mély értelme van annak, hogy az ember nem csupán az „immanens keretrendszeren” belül, hanem annak kereteit transzcendálva, azon túl is keresi a boldogulását. Taylor ilyen módon a legmélyebb antropológiai adottságokból eredezteti a pusztán csak immanens orientáltságú, modern ember „klausztofóbiáját”, és annak megoldását a transzcendens fogékonyság nyitva tartásában látja. Ez szerinte úgy valósítható meg, ha a szekularista „eredet-elbeszélés” alternatívájaként, amelynek szinte foglya a mai ember, egy valóságűbb, transzcendenciára nyitott „eredet-elbeszélés” tudatosodik bennünk. Könyvének utolsó fejezetében Taylor szükségnek látja, hogy XX. századi konvertiták életútjának elemzésén keresztül is szemléltesse, a tágabb létértelmezési keretbe való kitörés lehetősége hogyan áll nyitva a mai ember számára is, a modernitás lényegi elutasítása nélkül.

NÉHÁNY SZÓ A KÖNYV NEMZETKÖZI FOGADTATÁSÁRÓL

Charles Taylor mondanivalójával, nyelvezetével és érvelésmódjával a modernitás minden szereplőjét megszólítja, sőt a könyv a szakmai érdeklődéstől motivált olvasókon túl a szélesebb értelmiségi közönség kedvelt olvasmányává is lett. Taylor könyvének másodlagos irodalma azt igazolja, hogy az általa újratematizált kérdések valóban felkeltették mind a szekuláris, mind a különböző felekezetű keresztény gondolkodói körök érdeklődését.¹⁴ A könyvre reflektáló kon-

¹⁴ Néhány recenzió ennek szemléltetésére: LLUÍS OVIEDO: Christians in a Secularized World: Charles Taylor's Last Endeavor, *Reviews in Religion and Theology* 16 (2009/1) 79–85; MICAH WATSON: Secularism's Fragile Buffered Selves, *Expositions* 3 (2009/1) 97–105; ELIZABETH SHAKMAN HURD: A Secular Age, *Political Theory* 36 (2008/3) 486–491; JOHN MILBANK: A Closer Walk on the Wild Side: Some Comments on Charles Taylor's *A Secular Age*, *Studies in Christian Ethics* 22 (2009/1) 89–104.

ferenciák¹⁵ és folyóiratcikkek alaphangját jól kifejezi az a recenzens, aki így zárta észrevételeit: „Egy régi kérdés új kontextusba helyezésével és a vallásos hit mai világban játszott szerepével kapcsolatos élénk, interdiszciplináris vita kiprovokálásával Charles Taylor rendkívül jelentős szolgálatot tett hívőknek és nem hívőknek egyaránt.”¹⁶ A könyv recenzensei néha „mértőköként”, néha alapvető tájékoztató pontként, „mintául szolgáló narratívaként” (*master narrative*) említik a művet, és abban is egyetértenek, hogy Taylornak a modernitás szellem-történeti-filozófiai analíziséhez adott hozzájárulását a vitairodalomban kitüntetett figyelem illeti meg. A vaskos könyvhöz adott fenti bevezető gondolatok ennek szellemében figyelemfelkeltőként szeretnének kedvet csinálni Taylor könyvének magyar feldolgozásához, sőt a lefordításához.¹⁷

Charles Taylor *A Secular Age* című művét úgy is megközelíthetjük, mint a kontinentális filozófia egyik avatott kommentátorának alapvető elméleti hozzájárulását az Európai Unió alkotmányával kapcsolatban kialakult történelmi eredet-vitához. A kérdéskör mindaddig napirenden van és marad, amíg Európa érintett országainak társadalmait a maihoz hasonlóan polarizálja a keresztény örökséghez való viszony. Az európai identitás kulcskérdése (Taylor általánosabb értelemben az „észak-atlanti” horizontról ír) az itt jelentkező kettősségnek, dichotómiának a helyes kezelése. Taylor éppen ezt a kérdést megcélözva szólal meg. A közép- és kelet-európai olvasó számára még további szint ad a *magnum opus*-sal való találkozáshoz, hogy a szekularitás-kereszténység dichotómia problematikájával a posztkommunista régió szellemi klímáján kívülről is megismerkedhet.

AZ EGYHÁZ A MAI VILÁGBAN

A *Sapientiana* olvasói számára az eddigieken túl még érdekes lehet összefoglalni, hogy a Katolikus Egyház mai világban folytatott missziója tekintetében mely főbb pontokon lehet inspiráló Taylor könyve. Három területen a könyv feldolgozása kiemelkedően hasznos lehet:

Először is, Taylor könyve bölcsen hívja fel a figyelmet arra, hogy az újraevangelizáció keretében a helyes és hatékony egyházi cselekvés nélkülözhetetlen felté-

¹⁵ Például lásd MICHAEL WARNER – JONATHAN VAN ANTWERPEN – CRAIG CALHOUN (eds.): *Varieties of Secularism in a Secular Age*, Harvard University Press, Cambridge (MA), 2010.

¹⁶ RICHARD AMESBURY: Charles Taylor's *A Secular Age*, *Philosophical Investigations* 33 (2010/1) 67–74.

¹⁷ Elsőként a könyv olasz nyelvű fordítása készült el: *L'età secolare*, Feltrinelli, Milano, 2009.

tele a késő modern világ egész létének, fogantatásának és leszármazásának a korábbiaknál árnyaltabb megértése (lásd „Gordiuszi csomó”). A kortárs szekularitás természetének Taylor által javasolt – elsődlegesen kulturális feltételekre alapozott – megértése más magatartást kíván a keresztényektől, mint a szekularizáció más, egyoldalúan csak az ellenséges világ erodáló hatását hangsúlyozó narratívái. Ebből a felismerésből kiindulva az Amerikai Katolikus Egyetemen 2009 novemberében Taylor jelenlétében megtartott tanulmányi napon az Egyesült Államok Püspöki Konferenciája több szalon futó, 15 hónaposra tervezett nemzetközi kutatási programot indított útjára, amely Taylor könyvének lelkipásztori szempontú kiértékelésére és továbbgondolására tesz kísérletet.¹⁸

Másodszor, Taylor könyve egy alapvető témakörben fontos példát ad arra, hogy a kortárs filozófiai diskurzus játéktérébe hogyan emelhetők be két évezred keresztény apologetikai hagyományának legértékesebb elemei. Ma egyházi körökben sok szó esik arról, hogy a XX. század fordulójának irányt tévesztett, egyoldalúan racionalista apologetikája, amely a század közepére magától összeomlott, a keresztény gondolkodás történetében először magát az apologetikát hozta rossz hírbe. Taylor párbeszédre hívó könyve abból a szempontból is megérdemli a mélyebb reflexiót, hogy a II. Vatikáni Zsinat után az apologetika megújulásának lehetőségét milyen irányban érdemes keresni.¹⁹

Végül harmadszor, de nem utolsósorban, Taylor könyve a II. Vatikáni Zsinat hermeneutikájának vitájában is elgondolkodtathat minket. Amennyiben a zsinat figyelmének középpontjában a modernitás jelenségeinek lelkipásztori szempontú kiértékelése állott, annyiban igaznak kell lennie, hogy a zsinat egy bennfoglalt modernitás-felfogásra reflektálva fejtette ki szempontjait. Erre az implicit modernitás-felfogásra leginkább a XX. század derekán kibontakozó „szekularizációs tézis” körüli vita volt hatással. Mivel Taylor könyve éppen ennek a vitának fél évszázad múltán szükséges árnyalt újratárgyalására hívja az olvasót, és a „szekularizációs tézisnek” is egészen más a szakmai súlya azóta, a kanadai filozófus által felkínált modernitás-analízis a zsinat értelmezésével kapcsolatos „alexandroszi szélsőségek” világában kiváltképpen hasznos iránytű.

¹⁸ A Charles Taylорral ekkor folytatott pódiumbeszélgetés online megtekinthető itt: <http://live.cua.edu/CONFERENCES/Year4Priest/faith.cfm>

¹⁹ William Levada bíboros 2010. április 29-én, a római Regina Apostolorum Egyetemen tartott „Per una nuova apologetica” konferencia nyitóelőadásában és az azt követő pódiumbeszélgetésen beszélt a fentiekkel egybehangzóan az apologetika megújulásának nehézségeiről és szükségességéről.